

The Greek Review of Social Research

Vol 162 (2024)

162

Katsambekis, G. and Kioupkiolis, A. (Eds.) (2019). *The populist radical left in Europe*. Routledge (228 pages). ISBN: 9780367731175.

Vivian Spyropoulou

doi: [10.12681/grsr.36733](https://doi.org/10.12681/grsr.36733)

Copyright © 2024, Βίβιαν Σπυροπούλου

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/).

To cite this article:

Spyropoulou, V. (2024). Katsambekis, G. and Kioupkiolis, A. (Eds.) (2019). *The populist radical left in Europe*. Routledge (228 pages). ISBN: 9780367731175. *The Greek Review of Social Research*, 162, 151–158.
<https://doi.org/10.12681/grsr.36733>

ΒΙΒΛΙΟΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ

Katsambekis, G. and Kioupkiolis, A. (Eds.) (2019). *The populist radical left in Europe*. Routledge (228 pages). ISBN: 9780367731175.

Ο όρος «Λαϊκισμός» αποτελεί ίσως τον πιο παρεξηγημένο όρο στο πεδίο της Πολιτικής Επιστήμης. Με την ίδια ευκολία εκθειάζεται και δαιμονοποιείται. Ο παρεξηγημένος και «της μόδας» όρος του λαϊκισμού εμφανίζεται όχι μόνο στην επιστήμη της Πολιτικής αλλά και ως σχεδόν καθημερινό λεξιλόγιο στα εγχώρια και διεθνή μέσα μαζικής ενημέρωσης. Τελικά, τι είναι ο Λαϊκισμός; Μια στρατηγική, μια παθολογία, ένα δόγμα, ένα στυλ, ένας λόγος ή μήπως ένα «zeitgeist» (Stavrakakis and Katsambekis, 2014· Mudde and Kaltwasser, 2017); Ο συλλογικός τόμος *The populist radical left in Europe* από τις εκδόσεις Routledge σε επιμέλεια των Γιώργου Κατσαμπέκη και Αλέξανδρου Κιουπκιολή επιχειρεί να απαντήσει σε φλέγοντα ζητήματα που αφορούν στο φαινόμενο του Λαϊκισμού από τη σκοπιά της λαϊκιστικής ριζοσπαστικής Αριστεράς στην Ευρώπη, εξετάζοντας διαφορετικές αλλά, παράλληλα, συμπληρωματικές περιπτώσεις κομμάτων του αριστερού φάσματος σε ένα αντιπροσωπευτικό δείγμα ευρωπαϊκών χωρών.

Ο τόμος οργανώνεται γύρω από εννέα κεφάλαια. Ο Γιώργος Κατσαμπέκης πραγματεύεται την εκδοχή της λαϊκιστικής ριζοσπαστικής Αριστεράς στην Ελλάδα μελετώντας την περίπτωση του ΣΥΡΙΖΑ στην Αντιπολίτευση και την εξουσία. Ο Αλέξανδρος Κιουπκιολής εξετάζει τον αριστερό λαϊκισμό στην Ισπανία μέσα από την περίπτωση του Podemos το διάστημα 2014- 2018. Ο Alen Toplisek περιγράφει την πορεία του Αριστερού κόμματος μεταξύ λαϊκισμού και σοσιαλισμού στη Σλοβενία. Ο Philippe Marlière περιγράφει την ανάδυση του φαινομένου Mélenchon στη Γαλλία. Οι Paul Lucardie και Gerrit Voerman στο κεφάλαιό τους επικεντρώνονται στην ιστορική διαδρομή του Ολλανδικού SP, το οποίο ξεκίνησε τη δεκαετία του 1970

ως ένα μαοϊκό κόμμα και σταδιακά απέκτησε την ταυτότητα ενός σοσιαλδημοκρατικού μαζικού κόμματος με λαϊκιστικό στυλ. Οι Dan Hough και Dan Keith μελετούν την περίπτωση του Γερμανικού Αριστερού κόμματος Die Linke, ως μία περίπτωση ενός πραγματιστικού λαϊκισμού ενώ οι Bice Maiguashca και Jonathan Dean στο κεφάλαιό τους εξετάζουν εάν η υπόθεση ότι το Εργατικό κόμμα του Corbyn στη Μεγάλη Βρετανία αποτελεί την περίπτωση ενός κόμματος που εμπεριέχει λαϊκιστικά χαρακτηριστικά. Ο Αλέξανδρος Κιουπκιολής στο κεφάλαιό του μελετά τα νέα κοινωνικά κινήματα υπό το πρίσμα του προοδευτικού λαϊκισμού και, τέλος, ο Γιάννης Σταυρακάκης κλείνει τον τόμο θέτοντας καίρια ερωτήματα και εύστοχες παρατηρήσεις για τις προκλήσεις και την μελλοντική έρευνα γύρω από το θέμα του λαϊκισμού.

Τα κεφάλαια του τόμου συνδέονται γύρω από ξεκάθαρες οργανωτικές αρχές με το θεωρητικό υπόβαθρο του Laclau να αποτελεί το κοινό νήμα, γύρω από το οποίο αναπτύσσει την περίπτωση μελέτης ο κάθε συγγραφέας. Η επιλογή των περιπτώσεων μελέτης καλύπτει σε μεγάλο βαθμό το εύρος του λαϊκιστικού φαινομένου, καθώς τα υπό εξέταση κόμματα ανήκουν τυπικά στην λαϊκιστική ριζοσπαστική αριστερά ή στο μεταίχμιο αυτής. Η μη συστηματική σύνδεση όλων των κεφαλαίων με μία συγκεκριμένη θεωρία ίσως αποτελεί τη μεγαλύτερη αδυναμία του τόμου σε επίπεδο καλύτερης κατανόησης της κάθε περίπτωσης ανάλυσης.

Στην εισαγωγή τους οι επιμελητές θίγουν ορθώς το ζήτημα της οικονομικής κρίσης ως πιθανής αιτίας ανάδυσης των κομμάτων της ριζοσπαστικής αριστεράς, ως ενσάρκωσης της απογοήτευσης των ψηφοφόρων-θυμάτων της κρίσης. Οι επιμελητές όπως και οι συγγραφείς στο σύνολο του έργου καταφέρνουν να διατηρήσουν μια ψύχραιμη στάση απέναντι στο θέμα, καθώς, όπως τονίζεται στο εισαγωγικό μέρος, δεν διαπραγματεύονται μια γενική επιτυχία της λαϊκιστικής αριστεράς στην Ευρώπη των ετών της κρίσης. Δεν αντιμετωπίζουν την Λαϊκιστική Ριζοσπαστική Αριστερά ως κομματική οικογένεια, αλλά επιδιώκουν μια συγκριτική προσέγγιση του φαινομένου εξετάζοντας τις πτυχές του από κόμματα, ηγέτες και κινήματα που έχουν θεωρηθεί λαϊκιστικά.

Ο βασικός στόχος των επιμελητών να διατυπωθούν η συλλογιστική, η πολιτική στρατηγική και τα οργανωτικά χαρακτηριστικά όπως και οι συνθήκες ανάδυσης και επιτυχίας των εκάστοτε κομματικών δυνάμεων επιτυγχάνεται. Ο τόμος στο σύνολό του προσφέρει ένα

συνεκτικό αλλά ευέλικτο θεωρητικό υπόβαθρο για την αποσαφήνιση του όρου λαϊκισμός. Άλλες φορές με επιτυχία και άλλες φορές με προβληματικά σημεία στην κατανόηση της πολυπλοκότητας του φαινομένου, καθώς για τον επιστήμονα το να ορίσει τον λαϊκισμό είναι ίσως το πιο δύσκολο εγχείρημα. Παρόλα ταύτα, οι επιμελητές καταδύονται με σχολαστικότητα στις διαφορετικές και περίπλοκες υπάρχουσες θεωρίες με αυτές των Ernesto Laclau, Cas Mudde, και Margaret Canovan να ξεχωρίζουν. Επιγραμματικά, σύμφωνα με τον Mudde, ο λαϊκισμός εξετάζεται ως μια «αδύναμη ιδεολογία» (thin-centred ideology), μια ιδεολογία που αντιμετωπίζει την κοινωνία ως διχασμένη σε δύο ομοιογενείς και ανταγωνιστικές ομάδες, «τον αγνό λαό» (the pure people) που αντιτίθεται σε μια «διεφθαρμένη ελίτ» (the corrupt elite) και η πολιτική που θα πρέπει να εκφράζεται ως η γενική θέληση του λαού (Mudde, 2004, σελ. 543). Οι επιμελητές στην εισαγωγή τους συζητούν τη σχέση του λαϊκισμού με την κρίση, καθώς ο αριστερός λαϊκισμός συχνά τοποθετεί την κρίση στο κοινωνικό – οικονομικό περιβάλλον (νεοφιλελευθερισμός, παγκοσμιοποιημένος καπιταλισμός) ως ένα «εξωτερικό σοκ» που δρα καταλυτικά στην αποσταθεροποίηση του πολιτικού συστήματος.

Επιπλέον, παρουσιάζουν τα διαφορετικά μονοπάτια ανάδυσης των πολιτικών αυτών δυνάμεων όπου, όπως στην Ισπανία, προέκυψαν από τα κινήματα, και όπως στη Γαλλία, προέκυψαν εξαιτίας ενός ηγέτη. Εκτός από τα μονοπάτια εμφάνισης και εξέλιξης, εξετάζεται ο βαθμός «ριζοσπαστικοποίησης» ή μετριοπάθειας των υπό εξέταση κομμάτων, η σχέση τους με τους αντιπροσωπευτικούς θεσμούς, οι προγραμματικές τους θέσεις σε κοινωνικο-οικονομικά και πολιτισμικά θέματα καθώς και η στάση τους απέναντι στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Ο δημόσιος λόγος των πολιτικών δρώντων αποκτά ιδιαίτερη σημασία σε όλες τις μελέτες περίπτωσης του τόμου. Τα κενά σημαινόμενα (empty signifiers σύμφωνα με τη θεωρία του Laclau) του λαϊκιστικού λόγου όπως «ελπίδα», «αλλαγή», «πραγματική δημοκρατία», «δικαιοσύνη» αναδύονται ως καταλύτες της λαϊκιστικής κινητοποίησης και ενότητας.

Ο Γιώργος Κατσαμπέκης στο εξαιρετικά πρωτότυπο και ενδιαφέρον κεφάλαιό του υπογραμμίζει τις ιδιαιτερότητες του συμπεριληπτικού και υπέρ της ισονομίας ΣΥΡΙΖΑ που επιδιώκει να συνδέσει μία σειρά ετερογενών αιτημάτων και κοινωνικών ομάδων που αντιτίθενται στη λιτότητα και το παλαιό κομματικό κατεστημένο. Στο κεφάλαιό του, ο Κατσαμπέκης ερευνά διεξοδικά τον λόγο και

την στρατηγική του ΣΥΡΙΖΑ καλύπτοντας μία ευρεία περίοδο από την εμφάνιση του κόμματος ως εκλογικής συμμαχίας το 2004 μέχρι την άνοδό του στην εξουσία. Η έρευνα του Κατσαμπέκη εστιάζοντας στην προσέγγιση του Laclau, προσφέρει μία σε βάθος κριτική αποτίμηση της πορείας του ΣΥΡΙΖΑ ως περίπτωσης εξαίρεσης στον αστερισμό των κομμάτων της ριζοσπαστικής αριστεράς στην Ευρώπη. Ο ΣΥΡΙΖΑ, εκμεταλλευόμενος ένα κενό αντιπροσώπευσης και νομομοποίησης στο εσωτερικό του ελληνικού πολιτικού συστήματος, εξελίχθηκε ως ένα κόμμα κυβερνητικής κλίσης, η μοναδική πολιτική δύναμη που υποστήριξε ανοιχτά το κίνημα των αγανακτισμένων. Σημαντική διαφορά με το Podemos είναι το γεγονός ότι ο ΣΥΡΙΖΑ δεν αποτελεί μία δύναμη που προέκυψε από ένα κίνημα, αλλά ένα ήδη υπάρχον πολιτικό κόμμα που υποστήριξε ένα κοινωνικό κίνημα. Η στρατηγική του ΣΥΡΙΖΑ, κατά τον Κατσαμπέκη, σηματοδοτείται από μια στενή σχέση με διάφορα κινήματα που πρόσκεινται στη νεολαία. Μεταξύ άλλων, τα πιο σημαντικά είναι το κίνημα κατά της παγκοσμιοποίησης, οι μαθητικές κινητοποιήσεις των ετών 2006-2007 κατά της ιδιωτικοποίησης των Πανεπιστημίων στην Ελλάδα και το κίνημα που προέκυψε από τα γεγονότα του Δεκεμβρίου 2008 με τη δολοφονία του 15 χρονου Αλέξανδρου Γρηγορόπουλου. Τα κινήματα αυτά λειτούργησαν ως σύμβολα ενός ευρύτερου αγώνα κατά του νεοφιλελευθερισμού. Ο Κατσαμπέκης διακρίνει στη λαϊκιστική ρητορική του ΣΥΡΙΖΑ τη δεκαετία του 2000 «τη νεολαία» και «τα κινήματα» ως «τα κενά σημειόμενα», κατά τον Laclau, μιας αντίστοιχης αλυσίδας (equivalential chain) που περιλαμβάνει δικαιώματα των μεταναστών, της ΛΟΑΤΚΙ κοινότητας, του εργατικού κινήματος και των μαθητικών αγώνων εναντίον ενός νεοφιλελεύθερου «κατεστημένου». Ο συγγραφέας πολύ σωστά εντοπίζει τη σταδιακή εγκατάλειψη από μέρος του ΣΥΡΙΖΑ της «νεολαίας» και των «κινήματων», αντικαθιστώντας τα με ένα περισσότερο συμπεριληπτικό κάλεσμα του «λαού». Πλησιάζοντας προς την εξουσία, ο ΣΥΡΙΖΑ εκπροσωπεί τις αντιμνημονιακές δυνάμεις του ελληνικού πολιτικού συστήματος καθώς και τα συναισθήματα του ελληνικού λαού κατά της λιτότητας, του νεοφιλελευθερισμού και του κατεστημένου. Το κίνημα των αγανακτισμένων «απασφάλισε» τον ΣΥΡΙΖΑ ώστε να διεκδικήσει την εξουσία ως μία πολιτική δύναμη που ενώνει τους «αγανακτισμένους» Έλληνες. Ο Κατσαμπέκης πολύ έξυπνα χειρίζεται το Δημοψήφισμα του 2015 ως εμβληματική στιγμή της λαϊκιστικής στρατηγικής του ΣΥΡΙΖΑ. Αποκρυστάλλωσε μια βαθιά διαί-

ρηση στο εσωτερικό του ελληνικού πολιτικού συστήματος μεταξύ λαϊκιστικού και αντι – λαϊκιστικού στρατοπέδου και μνημονιακών και αντι – μνημονιακών δυνάμεων. Το δημοψήφισμα έδωσε την ευκαιρία στον ΣΥΡΙΖΑ να εμφανίζεται ως ο πρωταθλητής των λαϊκών αιτημάτων κατά ενός νεοφιλελεύθερου ευρωπαϊκού κατεστημένου που θέλει να κρατήσει την Ελλάδα και την ευρωπαϊκή περιφέρεια κάτω από αυστηρή λιτότητα. Ο συγγραφέας καταλήγει ότι ο λαϊκισμός του ΣΥΡΙΖΑ τόσο στην αντιπολίτευση όσο και στην εξουσία παραμένει συμπεριληπτικός και υπέρ της ισότητας. Ωστόσο, το προγραμματικό και ιδεολογικό προφίλ του κόμματος μετακινήθηκε περισσότερο προς τη σοσιαλδημοκρατία. Στο λαϊκισμό του ΣΥΡΙΖΑ, κατά τον Κατσαμπέκη, σπάνια «ο λαός» αποτελεί μια ομοιογενποιημένη οντότητα. Το κόμμα μιλάει για ενότητα κατά του νεοφιλελευθερισμού, ωστόσο ο λαϊκισμός του είναι ιδιότυπος. Το κεφάλαιο του Γιώργου Κατσαμπέκη, εξαιρετικού μελετητή του λαϊκιστικού φαινομένου εδώ και πολλά χρόνια, αποτελεί μία πρωτότυπη απόπειρα σκιαγράφησης της πορείας του ΣΥΡΙΖΑ από την Αντιπολίτευση στην εξουσία. Ωστόσο, θα ήταν ενδεχομένως χρήσιμο ο συγγραφέας να εστιαστεί περισσότερο στην περίοδο του δημοψηφίσματος του 2015 ως κορύφωση του λαϊκιστικού προφίλ του ΣΥΡΙΖΑ. Επιπλέον, εκλείπει από την ανάλυση μία περαιτέρω διερεύνηση της σχέσης των κυβερνητικών εταίρων ΣΥΡΙΖΑ – ΑΝΕΛ, το αναφέρει και ο Γιάννης Σταυρακάκης στο κεφάλαιό του στον τόμο, καθώς η περίπτωση της Ελλάδας έχει επιπλέον ενδιαφέρον, γιατί όχι ένα αλλά δύο λαϊκιστικά κόμματα μοιράστηκαν την εξουσία. Τέλος, ο Κατσαμπέκης θα μπορούσε να αναλύσει και το ηγετικό προφίλ του Τσίπρα το οποίο αδιαμφισβήτητα συνέβαλε καθοριστικά στην άνοδο του κόμματος.

Ο Αλέξανδρος Κιουπκιολής περιγράφει γλαφυρά την περίπτωση του Ισπανικού Podemos την περίοδο 2014-2018. Το Podemos, σε αντίθεση με τον ΣΥΡΙΖΑ, αναδύεται από το κίνημα των Indignados «15M» που προέκυψε τον Μάιο του 2011, την ίδια περίοδο με τους αγανακτισμένους της Πλατείας Συντάγματος. Χρησιμοποιώντας τα ερμηνευτικά εργαλεία του Laclau, ο Κιουπκιολής υπογραμμίζει ότι το Podemos είναι από τη δημιουργία του ένα λαϊκιστικό κόμμα, απάντηση στην κρίση της πολιτικής αντιπροσώπευσης στην Ισπανία, ένα κόμμα – εφαρμογή της θεωρίας του Laclau για τον λαϊκισμό.

Το κεφάλαιο του Alen Toplisek αποτελεί ένα από τα πιο καλογραμμένα κεφάλαια του τόμου. Η Αριστερά (Levica) στη Σλοβενία αναλύεται με μεθοδικότητα. Με αφετηρία την εκλογική εκτίναξη

του κόμματος το 2014, ο συγγραφέας προσπαθεί να δώσει απάντηση στο αν είναι ένα δημοκρατικό σοσιαλιστικό ή λαϊκιστικό σοσιαλιστικό κόμμα. Δανειζόμενος μεταβλητές του Paolo Chiochetti (2017) και, συγκεκριμένα, τις δομικές συνθήκες, τους κανόνες του κομματικού συστήματος και τον κομματικό ανταγωνισμό συνθέτει τα χαρακτηριστικά που οδήγησαν την Αριστερά να χτίσει το προφίλ της ως ένα κόμμα που τελικά τοποθετείται κάπου μεταξύ των δημοκρατικών σοσιαλιστικών κομμάτων και των λαϊκιστικών σοσιαλιστικών αφού ο σοσιαλιστικός ιδεολογικός πυρήνας του υπερέχει του λαϊκιστικού.

Ο Philippe Marlière είναι ο μοναδικός συγγραφέας του τόμου που εστιάζει τη ματιά του περισσότερο στον ηγέτη του υπό εξέταση κόμματος. Και αυτό γιατί ο Γάλλος Jean-Luc Mélenchon είναι ο μόνος ηγέτης που από το 2010 ενστερνίζεται το χαρακτηρισμό του «λαϊκιστή». Περιγράφει την πολιτική διαδρομή του Mélenchon αρχικά ως μέλους του γαλλικού Σοσιαλιστικού Κόμματος, στη συνέχεια ως ηγέτη του κόμματος της Αριστεράς και εν συνεχεία αρχηγού του Αριστερού Μετώπου (Front de Gauche) και ιδρυτή του κινήματος Ανυπότακτη Γαλλία (La France Insoumise, FI) το Φεβρουάριο του 2016. Ο Marlière αναδεικνύει τον τρόπο που ο Mélenchon επηρεάστηκε από τον Laclau και την Mouffe καθώς και τις σχέσεις του Mélenchon με τους ηγέτες του Podemos, του ΣΥΡΙΖΑ, της Βενεζουέλας και του Εκουαδόρ. Περιγράφοντας με γλαφυρό τρόπο τις προσωπικές και ιδεολογικές αλλαγές, καταλήγει στο ότι ο λαϊκισμός στη Γαλλία δεν προκύπτει από κάποιον εξωτερικό παράγοντα, όπως είναι ένα κοινωνικό κίνημα σε άλλες χώρες (στην Ισπανία για παράδειγμα), αλλά μόνο από το πρόσωπο του ηγέτη της του οποίου ο λόγος φέρει πατριωτικά χαρακτηριστικά, εκφράζοντας τη λαϊκή δυσαρέσκεια.

Οι Paul Lucardie και Gerrit Voerman στο κεφάλαιό τους επικεντρώνονται στην περίπτωση του Ολλανδικού Σοσιαλιστικού κόμματος ως ένα κόμμα «outsider» στο χάρτη της λαϊκιστικής αριστεράς, καθώς η Ολλανδία δεν έχει ισχυρή λαϊκιστική παράδοση. Εκκινώντας από Μαιϊκές καταβολές, οι συγγραφείς περιγράφουν την ιδεολογική, οργανωτική και εκλογική του απήχηση, περισσότερο περιγραφικά, χωρίς να εστιάζουν το ενδιαφέρον τους στην αμγώς λαϊκιστική του διάσταση χρησιμοποιώντας συστηματικά τις υπάρχουσες θεωρίες, καταλήγοντας ότι η περίπτωση του Ολλανδικού SP είναι μια τυπική περίπτωση κόμματος, καθώς ο λαϊκισμός δεν εμφανίζεται ως αποτέλεσμα της κρίσης αντιπροσώπευσης όπως συμβαίνει στην Ελλάδα,

την Ισπανία ή τη Γαλλία. Η περιγραφική διάσταση του κεφαλαίου υστερεί σε σχέση με τις υπόλοιπες αναλύσεις που εμβαθύνουν περισσότερο στην ανάλυση των υπό εξέταση περιπτώσεων.

Οι Hough και Keith αναλύουν την περίπτωση της γερμανικής Αριστεράς (Die Linke) ως ένα κόμμα μη αμιγώς λαϊκιστικό, δίνοντας έμφαση στην ομοσπονδιακή διάσταση της γερμανικής πολιτικής σκηνής και στην αποδυνάμωση του λαϊκισμού της Die Linke στο πέρας του χρόνου.

Οι Maignushca και Dean μελετούν κατά πόσο ο Jeremy Corbyn και το Εργατικό Κόμμα της Μεγάλης Βρετανίας εμφανίζουν λαϊκιστικά χαρακτηριστικά. Συνθέτουν και παρουσιάζουν ένα εξαιρετικά ενδιαφέρον κεφάλαιο συζητώντας τα όρια και τις δυνατότητες της θεωρίας του Laclau στην ανάλυση του λαϊκιστικού φαινομένου. Με ακρίβεια παρουσιάζουν την ιδεολογική φαρέτρα του Corbyn και συγκεκριμένα τις θέσεις του γύρω από την οικονομία και τη στάση του εναντίον της λιτότητας. Η άνοδος του Corbynism θα πρέπει να συνοδεύεται από δύο αφηγήματα: το ένα αφορά την άνοδο των ακτιβιστών του κινήματος Momentum και των υποστηρικτών του και το άλλο την προσωπικότητα του Corbyn. Οι συγγραφείς δίνουν μια πειστική απάντηση στο αν ο Corbynism συγκαταλέγεται ως λαϊκιστική πολιτική, προτείνοντας μία διαφορετική ανάγνωση των βασικών θεωριών του λαϊκισμού.

Ο Αλέξανδρος Κιουπκιολής συνθέτει ένα ενδιαφέρον κεφάλαιο για τα νέα κινήματα και τον Λαϊκισμό 2.0. Επανασυστήνει το υπάρχον θεωρητικό πλαίσιο του λαϊκισμού, εισάγοντας τρεις διαφορετικές ερμηνείες του λαϊκισμού κατά τους Cas Mudde, Ernesto Laclau και Kurt Weyland. Στη συνέχεια, παρουσιάζει την ιδέα του 'Populism 2.0', τονίζοντας ότι η πρόκληση παραμένει στο πώς δομείται η δύναμη από τα κάτω με συμμετοχικό, ίσο και μαζικό τρόπο ώστε να συμπεριλαμβάνει την κοινωνία. Περιγράφοντας το κίνημα 15M στην Ισπανία καταλήγει στις νέες προκλήσεις και την αλλαγή παραδείγματος που χαρακτηρίζει τα κινήματα του σήμερα.

Ο Γιάννης Σταυρακάκης, ως ο πιο εξειδικευμένος και ακούρατος ερευνητής του λαϊκισμού, κλείνει υποδειγματικά τον τόμο παρουσιάζοντας μία κριτική αποτίμηση στην προέλευση και την εννοιολόγηση του πεδίου, δίνοντας ιδιαίτερη έμφαση στη σημασία της γλώσσας και του λόγου, αλλά και στη discourse theory, τη σχολή του Essex με άλλα λόγια του Ernesto Laclau, επανεξετάζοντας τη σημασία των σημαινόμενων, όπως της έννοιας του λαού.

Η φιλοδοξία των επιμελητών με τον τόμο να καλύψουν ένα κενό στη βιβλιογραφία της ριζοσπαστικής αριστεράς στην Ευρώπη εκπληρώνεται, καθώς ο τόμος συμβάλλει στην παρουσίαση μιας πτυχής των κομμάτων της ριζοσπαστικής Αριστεράς που είναι αμφιλεγόμενη. Το γεγονός ότι εκτός από απαντήσεις εγείρει και καίρια ερωτήματα στον αναγνώστη καθιστά τον τόμο επιτυχημένο στο σύνολό του. Η συμβολή του τόμου στη διεθνή βιβλιογραφία είναι σημαντική καθώς διευρύνει περισσότερο τον επιστημονικό διάλογο γύρω από το πεδίο του λαϊκισμού για μελλοντικές προς διερεύνηση θεματικές. Μια σύγκριση του λαϊκιστικού λόγου των κομμάτων της ριζοσπαστικής αριστεράς και άκρας Δεξιάς στις ίδιες υπό εξέταση χώρες με αυτές του τόμου, ενδεχομένως, θα διαφώτιζε περισσότερο το εξαιρετικά ενδιαφέρον και συνάμα πολύπλοκο ζήτημα του λαϊκισμού στην Ευρώπη.

Βίβιαν Σπυροπούλου

Δρ Πολιτικής Επιστήμης

Μεταδιδακτορική Ερευνήτρια στο Πανεπιστήμιο του Τορίνο

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Chiocchetti, P. (2017). *The radical left party family in Western Europe, 1989-2015*. Routledge.
- Mudde, C. (2004). The Populist Zeitgeist. *Government and Opposition*, 39 (4), pp. 542-563.
- Mudde, C. and Kaltwasser, C.R. (2017). *Populism: A very short introduction*. Oxford University Press.
- Stavrakakis, Y. and Katsambekis, G. (2014). Left – wing populism in the European periphery: The case of SYRIZA. *Journal of Political Ideologies*, 19 (2), pp. 119-142.